

УДК 378.015.311

DOI 10.31494/2412-9208-2023-1-3-559-566

REGULARITIES OF THE PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN SOCIO-ECONOMIC SPECIALTIES IN THE CONDITIONS OF THE MODERNIZATION OF DOMESTIC EDUCATION

ЗАКОНОМІРНОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВИТИ

Tetiana TYULPA,

Doctor of Pedagogy, Associate Professor

Тетяна ТЮЛЬПА,

доктор педагогічних наук, доцент

tyulpatnt@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8032-8676>

Hlukhiv State Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko,

✉ 24, Kyivska st., Hlukhiv, Sumy oblast, 41400, Ukraine

Глухівський державний педагогічний університет імені Олександра Довженка,

✉ вул. Київська, 24, м. Глухів, Сумська область, 41400, Україна

Original manuscript received: November 01, 2023

Revised manuscript accepted: November 19, 2023

ABSTRACT

The starting point for considering modern trends and regularities in the development of higher education in Ukraine is an appeal to the process of creating a European area of higher education. The main vectors of development of the modern world determine the directions of modernization of the education system. These include the processes of internationalization, integration and globalization.

The study revealed the existence of external and internal patterns of development of the process of professional training of future specialists in socioeconomic specialties, which are integrative in nature and determined by existing social conditions, the social nature of a person, and the specifics of the educational space. The internal laws of the educational process include connections between its subjects and between the components of the didactic process: goals, content, methods, means, forms. External patterns of training future specialists in socioeconomic specialties in higher education institutions characterize the dependence of training on social processes and conditions: the formation of professional competence of future specialists in socioeconomic specialties affects the activation of resources for the humanization of society and self-realization of the individual; the continuity and advanced nature of professional education ensures a gradual increase in the competence potential of future specialists in socioeconomic specialties, influences the content and technology of training; integration as a general global trend in the development of all spheres of human life and society determines the development of a system of professional training of specialists in socioeconomic specialties as an educational and professional environment.

The presented patterns determine the general strategy for solving problems of professional training and serve as the basis for the effective professionalization of future specialists in socioeconomic specialties. The set of patterns reveals the essence, levels of

development, integration mechanisms and factors for optimizing the professional training of future specialists in socionomic specialties, and allows us to consider this process as an integral phenomenon that ensures its effectiveness.

Keywords: *vocational training, regularities, future specialists in socionomic specialties.*

Вступ. Зміни, що відбуваються в сучасному світі, безпосередньо відбиваються на освітньому середовищі, що є невід'ємним від соціального й культурного простору. Інноваційні зміни в освітній системі суспільства, які проявилися на початку XXI століття, передбачили переосмислення стратегії й тактики розвитку її динаміки. Нова освітня парадигма змушує по-новому осмислити ті соціально-економічні й соціально-культурні умови, що об'єктивно змінюють як інституціоналізовану систему освіти і форми взаємодії її компонентів, так і соціальні позиції її безпосередніх суб'єктів. Місце освіти в житті суспільства багато в чому визначає ту роль, яку відіграють у суспільному розвитку знання людей, їх досвід, уміння, навички, можливості розвитку професійних та особистих якостей. В умовах особистісно-орієнтованої професійної підготовки якісно змінюються підходи до оцінки змісту, спрямованості та темпів професійного розвитку майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Компетентнісний підхід до розвитку їхніх особистісних і діяльнісних компонентів професіоналізму й майстерності передбачає орієнтацію на показники якості його становлення.

Зміни у сфері освіти постійно пов'язані з процесами, що проходять у соціально-політичному та економічному житті світового співтовариства. Саме з цих позицій намагаємося виділити й проаналізувати основні закономірності професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Мета. Визначення та обґрунтування закономірностей процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей в умовах модернізації вітчизняної освіти.

Методи та методики дослідження. У процесі написання статті були використані теоретичні методи: комплексний ретроспективний і перспективний аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної й науково-методичної літератури з досліджуваної проблеми і суміжних галузей з метою виявлення сучасного стану, зіставлення різних поглядів на досліджувану проблему, систематизація й узагальнення даних.

Результати та дискусії. Проблема професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей різноаспектна, вона привертає увагу багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців і достатньо висвітлена в педагогічній теорії. Глибокі дослідження питань розвитку вищої освіти у світі і в Україні проводяться в напрямі якісної відповідності вимогам суспільства щодо підготовки сучасного фахівця і в задоволенні особистості нинішнього студента отриманими освітніми послугами. Вихідною позицією для розгляду сучасних тенденцій розвитку вищої освіти в Україні є звернення до процесу створення європейського простору вищої освіти, початок якому поклало прийняття Болонської декларації в червні 1999 року, і поступове входження в нього вітчизняної системи освіти, що означає зміну самої концепції її розвитку. Віднині основною метою вищої

професійної освіти є підготовка високоосвічених людей, готових працювати в умовах підвищених вимог до професійної мобільності, що вміють відійти від стереотипів і запропонувати нові ідеї й рішення.

Дослідженню загальноосвітніх закономірностей, факторів і тенденцій розвитку вищої освіти і перспектив їх застосування присвячені праці зарубіжних і вітчизняних авторів: Х. Арендт, М. Барбер, В. Бодак, К. Доннелли, О. Дубасенюк, В. Лутая, В. Огнев'юка, С. Ризви, С. Сисоевої та ін. Науковці наголошують на тому, що освіта є одним з основних системоутворюючих інститутів суспільства, яка реалізує широкий спектр суспільно-значимих функцій та перебуває під впливом соціокультурних трансформацій. Особливістю освіти в сучасному світі є те, що вона одночасно виступає одним із найконсервативніших інститутів, що зберігають і відтворюють традиційні форми та відносини, та все більше стає центром відтворення найбільш значущих інновацій і передових практик, що визначають перспективи розвитку суспільства. Предметами наукової дискусії залишаються питання використання методологічних принципів європейської освіти в українських університетах, змісту освіти в рамках компетентнісної моделі та її стандартизації. Дослідники акцентують увагу на таких темах: пошук способів підтримки вищої школи, роль інновацій у системі вищої освіти, оцінка якості освіти тощо (В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Кремень). Дослідниками зазначається, що на сучасному етапі в освітніх системах розвинених країн домінують інтеграційні процеси, спрямовані на створення сприятливих умов для сталого соціального розвитку і формування середовища, яке сприяє реалізації творчого потенціалу особистості. Також у працях останніх десятиліть професійне становлення людини як суб'єкта й особистості розуміється як своєрідний, індивідуальний процес самодетермінації, активна взаємодія людини і соціального середовища.

Основні вектори соціально-політичного, соціально-економічного соціокультурного розвитку світу визначають і напрями модернізації української системи освіти. До них відносяться процеси інтернаціоналізації, інтеграції й глобалізації, зокрема реалізації положень Болонського процесу в нинішніх умовах. Потреба у підвищенні якості освіти викликала необхідність перегляду її змісту, стандартизації і впровадження компетентнісного підходу при підготовці фахівців.

Особливий інтерес до питань розвитку вищої освіти останнім часом обумовлений також тим, що об'єктивна тенденція до глобалізації перетворила вищу освіту на стратегічний ресурс та фактор конкурентоспроможності окремих держав. З цього випливає необхідність пріоритетного розвитку вищої освіти шляхом її децентралізації, реструктуризації, модернізації, зростання експортного потенціалу, підвищення просвітницького складника та економічного значення вітчизняної вищої освіти (Іщенко, 2014).

Зміни стосуються як змісту освіти, засобів і методів навчання, так і управлінських механізмів, системи оцінки якості освіти, адже під новою якістю вищої професійної освіти розуміється відповідність вимогам нової системи суспільних відносин і цінностей, де основною цінністю проголошено

людину. Сучасні завдання освіти й запити ринку праці зосереджені на підготовці фахівців, здатних глибоко розуміти соціальні аспекти взаємодії суспільства і людини в кожній із сфер життєдіяльності, професійно розв'язувати конкретні завдання аналізу соціальних процесів і соціальних проблем. Передусім, це викликано запитом суспільства, яке нині вимагає від освіти формування вільної, самостійної, соціально відповідальної особистості, здатної максимально й повно реалізувати себе в житті, креативної й нестандартної індивідуальності, здатної активно змінювати світ.

У зв'язку зі змінами в соціально-економічній і соціокультурній ситуації в Україні об'єктивно зростає потреба у фахівцях, які не тільки досконало володіють своєю професією, а й вільно орієнтуються в суміжних галузях діяльності, вирізняються здатністю швидко діяти, приймати рішення, працювати з високою продуктивністю й ефективністю, розв'язувати нестандартні професійні завдання, готових до постійного професійного і особистісного саморозвитку. Особливо це стосується професійної підготовки фахівців соціономічних професій, які працюють у форматі людина – людина і зобов'язані надавати допомогу тим, хто знаходиться в складних життєвих умовах і має проблеми в розвитку, самовизначенні й самореалізації (Тюльпа, 2021).

Поняття «професійна підготовка» в науково-педагогічній літературі має різні тлумачення: безперервний процес, який передбачає постійне підвищення кваліфікації спеціаліста відповідно до вимог сфери діяльності.; процес повідомлення знань і умінь (Гончаренко, 2000); система, що характеризується взаємозв'язком та взаємодією структурних і функціональних компонентів, сукупність морально-психологічного, методологічного, теоретичного, методичного та практичного складників, які забезпечують можливість вийти на якісно новий рівень готовності студентів до професійної діяльності (Троцько, 1997); організаційно-методичний процес формування в студентів їх професійної компетентності, активної життєвої позиції, внутрішньої культури, здатності до продуктивного спілкування з навколишнім світом для професійно особистісної та соціальної реалізації, навчання та самоосвіти впродовж життя (Андрусь, 2011:287). Найбільш поширене в педагогіці вищої школи трактування поняття «професійної підготовки» як усебічної цілеспрямованої організації життєдіяльності студента протягом усіх років навчання, що програмно забезпечує його професійну готовність, набуття необхідних характеристик. Нині це розгорнутий у часі і просторі процес професійного самовизначення й саморозвитку особистості, що передбачає оволодіння певним рівнем професійних і особистісних компетентностей.

Для нас важливо в контексті нашого дослідження навести результати наукового аналізу проблем сучасної професійної підготовки, що виступає засобом соціалізації майбутнього фахівця, проведеного Г. Балихіним (2003:15) Автор виокремлює інтерперсональні (зовнішні стосовно суб'єкта соціалізації) та інтраперсональні (індивідуальні, внутрішньоособистісні) механізми: інтеграція рівнів, агентів та факторів соціалізації; аксіологізація освітнього простору професійної підготовки; цілеспрямована трансляція професійних цінностей;

педагогічний акцент на розвитку суб'єктності майбутнього фахівця. До другої групи механізмів (інтраперсональних) професійної соціалізації студента віднесено: освоєння норм моралі та права; професійна адаптація та професійна індивідуалізація (професіоналізація) через: інтеріоризацію (у сфері діяльності), ідентифікацію (у сфері спілкування), рефлексію (у сфері самосвідомості); трансформація пізнавальних мотивів у професійні.

Аналіз зазначеної наукової позиції доводить, що соціальна цінність і значимість освіти в сучасних умовах розвитку суспільства визначається не тільки тим, що вона є основою професійної підготовки, а й сприяє становленню нового типу особистості. Отже, з одного боку, освіта повинна виховувати запити суспільства і будувати освітню діяльність на основі соціального замовлення, з іншого боку, необхідний постійний аналіз співвідношення соціального замовлення зі стратегічними цілями розвитку соціальних функцій освіти в контексті прогресу всього суспільного розвитку.

Професійна підготовка фахівців орієнтована на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожного громадянина України, формування поколінь, які навчаються впродовж життя, розвивають цінності громадянського суспільства, сприяють консолідації української нації та її інтеграції в європейський і світовий простір і є складником системи освіти. Отже, визначення професійної підготовки базується на понятті освіта, яке є системоутворювальним.

Професійна освіта як соціокультурний інститут є системою організацій і установ, яка забезпечує відтворення й удосконалення кадрового потенціалу всіх сфер суспільного матеріального й духовного виробництва, сприяє економічному, політичному, культурному функціонуванню й розвитку суспільства, а також особистісному становленню індивіда. Вона забезпечує суспільство освіченими, висококваліфікованими, компетентними фахівцями, які здатні реалізовувати в практичній діяльності сучасні актуальні завдання й самостійно приймати відповідальні рішення в ситуації вибору, готові до діалогу і співпраці; володіють комунікативною, інформаційною й моральною культурою.

У розв'язанні багатьох освітніх проблем виявлені стійкі залежності, які могли б бути віднесені до розряду закономірностей, тобто чітко простежених тенденцій розвитку процесу, регулярної повторюваності у відносно незмінних умовах будь-якої якості або результату, зв'язків, що спостерігаються між явищами і процесами, станами і властивостями.

На думку дослідників, закономірності, чинники, тенденції, що функціонують у педагогічній діяльності, відображають високий ступінь спільності, але в різних сферах: знань (у сфері пізнавальної, гносеологічної діяльності), досвіду (у сфері нормативної, практичної діяльності). Зважаючи на це підкреслимо, що у закономірностях, які відображають зв'язки, специфічні для професійної діяльності в соціономічній сфері, детерміновано загальний напрям і конкретні орієнтири розробки принципів, яка передбачає педагогічну інтерпретацію соціального замовлення з урахуванням умов і факторів, що визначають конкретні форми професійної діяльності.

Використання теоретичних положень дозволило виявити сучасні закономірності, чинники й тенденції розвитку професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Методологічного значення в теоретичному обґрунтуванні професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей набувають закономірності, адже, як зазначено в «Енциклопедії освіти», потреба їхнього вивчення зумовлена тим, що недостатньо лише описати те, що відбувається в освітніх закладах. Треба відшукати глибинні основи педагогічної діяльності, з'ясувати суть педагогічної дійсності, розкрити закономірності освітнього процесу, які в ньому діють (Кремень, 2008). У зв'язку з цим досить важливою є позиція С. Гончаренка (2000), який виділяє зовнішні й внутрішні закони й закономірності процесу навчання. Перші характеризують залежність навчання від соціальних процесів і умов: соціально-економічної або політичної ситуації, рівня культури, потреб суспільства в певному типі професіонала й рівні його кваліфікації. До внутрішніх закономірностей освітнього процесу належать зв'язки між його суб'єктами (педагогічними працівниками й учнями) і між компонентами дидактичного процесу: цілями, змістом, методами, засобами, формами. Інакше кажучи, це залежність між викладачами й учнями, матеріалом, що вивчається, процесом навчання і його результатами.

Ці ідеї є підставою для виділення зовнішніх закономірностей підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у ЗВО: формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей впливає на активізацію ресурсів гуманізації суспільства і самореалізації особистості; неперервність і випереджувальний характер професійної освіти забезпечує поступове нарощування компетентнісного потенціалу майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, впливає на зміст і технології підготовки, оскільки їхній рівень компетентності повинен випереджати прогностичний рівень розвитку соціальної сфери і конструюватися з урахуванням тенденцій, викликів сучасного суспільства і можливостей розвитку здібностей людини; інтеграція як загальна світова тенденція розвитку всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства зумовлює розвиток системи професійної підготовки фахівців соціономічних спеціальностей як освітньо-професійного середовища.

Внутрішніми закономірностями професійної підготовки фахівців соціономічних спеціальностей у ЗВО на рівні цілісного процесу є: взаємозумовленість проєктованих цілей, змісту, технологій підготовки й вимог розвитку науки, суспільства, соціальної сфери, особистості; взаємозв'язок мети підготовки майбутніх соціономістів і формування соціальної компетентності з аксіологією професійної діяльності у всіх її компонентах, рівнях і етапах; взаємодія освітнього процесу і процесів соціального виховання, соціального пізнання, соціального навчання і соціальної підтримки, що утворюють інтегративне освітньо-професійне середовище; єдність інтеграції й диференціації у підготовці фахівців, зумовлена перспективними тенденціями розвитку соціономічної сфери; взаємозв'язок соціалізації і професіоналізації у

формуванні соціальної компетентності фахівців соціономічних спеціальностей з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей особистості.

Представлені закономірності визначають загальну стратегію розв'язання завдань професійної підготовки і служать підґрунтям ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей.

Висновки. Дослідженням виявлено існування зовнішніх і внутрішніх закономірностей розвитку процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які мають інтегративний характер і визначаються існуючими соціальними умовами, соціальною природою людини, специфікою освітнього простору. Обґрунтування залежностей між проявами високопродуктивної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей у контексті соціального замовлення й визначення стратегічних цілей розвитку соціальних функцій освіти та суб'єктивними факторами, що її забезпечують, на рівні виділення зовнішніх і внутрішніх закономірностей професійної підготовки дозволяє обґрунтувати умови та фактори продуктивності суб'єктів освітньої діяльності, що сприяють прогресивним професійним досягненням та розвитку зрілої особистості в умовах модернізації вітчизняної освіти.

Сукупність закономірностей розкриває сутність, рівні розвитку, механізми інтеграції й фактори оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, дозволяє розглядати зазначений процес як цілісне явище, що забезпечує його результативність.

Література

1. Андрусь О. Сучасні аспекти професійної підготовки студентів у технічних університетах. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2011. 4 (2), 283–294.
2. Балихін Г. А. Цільова програма розвитку освіти: новаторські рішення на перспективу. *Професійна освіта*. 2006. Вип.4. С. 14–15.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник. Київ : Либідь, 1997. 376 с.
4. Енциклопедія освіти / за ред. Кременя В. Г. Київ : «Юрінком Інтер», 2008. 1040 с.
5. Іщенко А. Ю. Глобальні тенденції і проблеми розвитку освіти: перспективи для України. *Стратегічні пріоритети*, 2014. 4 (33). С. 98–102.
6. Троцько Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. Київ, 1997. 54 с.
7. Тюльпа Т. М. Особистісне становлення майбутнього фахівця соціономічних спеціальностей як основа його соціальної компетентності. *Prospektive globale wissenschaftliche Trends '2021 / Prospective global scientific trends' 2021* : монографія. Karlsruhe: NetAkhatAV, 2021. P. 77-84.

References

1. Andrus, O. (2011). *Suchasni aspekty profesiinoi pidhotovky studentiv u tekhnichnykh universytetakh*. [Modern aspects of professional training of students in technical universities]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia – Problems of modern teacher training*, 4 (2), 283–294. [in Ukrainian].
2. Balykhin, H. A. (2006). *Tsilova prohrama rozvytku osvity: novatorski rishennia na perspektyvu* [Targeted education development program: innovative solutions for the future.]. *Profesiina osvita – Professional education*, 4, 14–15. [in Ukrainian].

3. Honcharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk* [Ukrainian pedagogical vocabulary]. Kyiv. [in Ukrainian].

4. Kremen, V. G. (Ed.). (2008). *Encyclopedia of Education* [Encyclopedia of Education]. Kiev : Yuricom Inter. [in Ukrainian].

5. Ishhenko, A. Yu. (2014). *Hlobalni tendentsii i problemy rozvytku osvity: perspektyvy dlia Ukrainy* [Global tendencies and problems of education development: prospects for Ukraine]. Strategicni priorityty – Strategic Priorities, 4 (33), 98–102. [in Ukrainian].

6. Trotsko, H. V. (1997). *Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studentiv do vykhovnoi diialnosti u vyshchyykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh* [Theoretical and methodological bases of preparation of students for educational activity in higher pedagogical institutions]. Abstract of Doctor's thesis. Kyiv : Instytut PPPO. [in Ukrainian].

7. Tyulpa, T. M. (2021). *Osobystisne stanovlennya maybutn'oho fakhivtsya sotsionomichnykh spetsial'nostey yak osnova yoho sotsial'noyi kompetentnosti*. [Personal development of the future specialist of socioeconomic specialties as the basis of his social competence.]. Prospective global scientific trends' 2021. Karlsruhe : NetAkhatAV, 77–84. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Вихідною позицією для розгляду сучасних тенденцій і закономірностей розвитку вищої освіти в Україні є звернення до процесу створення європейського простору вищої освіти. Основні вектори розвитку сучасного світу визначають напрями модернізації української системи освіти. До них відносяться процеси інтернаціоналізації, інтеграції й глобалізації.

Дослідженням виявлено існування зовнішніх і внутрішніх закономірностей розвитку процесу професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, які мають інтегративний характер і визначаються існуючими соціальними умовами, соціальною природою людини, специфікою освітнього простору.

До внутрішніх закономірностей освітнього процесу належать зв'язки між його суб'єктами і компонентами дидактичного процесу: цілями, змістом, методами, засобами, формами.

Зовнішні закономірності підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей у закладах вищої освіти характеризують залежність навчання від соціальних процесів і умов: формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей впливає на активізацію ресурсів гуманізації суспільства і самореалізації особистості; неперервність і випереджувальний характер професійної освіти забезпечує поступове нарощування компетентнісного потенціалу майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, впливає на зміст і технології підготовки; інтеграція як загальна світова тенденція розвитку всіх сфер життєдіяльності людини і суспільства зумовлює розвиток системи професійної підготовки фахівців соціономічних спеціальностей як освітньо-професійного середовища.

Представлені закономірності визначають загальну стратегію розв'язання завдань професійної підготовки і служать підґрунтям ефективної професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей. Сукупність закономірностей розкриває сутність, рівні розвитку, механізми інтеграції й фактори оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей, дозволяє розглядати зазначений процес як цілісне явище, що забезпечує його результативність.

Ключові слова: професійна підготовка; закономірності; майбутні фахівці соціономічних спеціальностей.